

Nr 40.

Ankom till riksdagens kansli den 30 maj 1939 kl. 5 e. m.

Utlåtande i anledning av väckt motion angående lika personell beredskap för män och kvinnor i statstjänst till Sveriges försvar m. m.

I en inom andra kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 221, vilken behandlats av andra lagutskottet, hava herrar *Pettersson* i Rosta och *Andersson* i Vigelsbo hemställt, »att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära utredning avseende att under beaktande av riksförsvarets intresse bereda lika skyldighet för män och kvinnor i statstjänst att offra tid och möda till Sveriges försvar samt att undanröja orättvisor att den, som icke fullgjort värnpliktstjänst, i statens tjänst erhåller ett försteg i förhållande till i övrigt likställd, som fullgjort denna skyldighet».

I motiveringen till motionen har anförts:

Omsorgen om fosterlandets fred och frihet ålägger svenska män i stor utsträckning en värnpliktstjänstgöring till rikets försvar, som för många innebär en icke obetydlig uppoffring. En annan sak är, att den värnpliktige, som avser att inträda i statens tjänst, alltid måste räkna med att senare nå anställning och därför alltid erhålla kortare tjänstetid än den, som icke behöver sätta till tid för utbildning i försvarets tjänst.

De senaste årens lönerogleringar ha genomgående verkat i riktning att ge kvinnor i statens tjänst lika lön som männen. Rättvisa grunder kunna under sådana förhållanden anföras för att kvinnor i statstjänst även få göra fäderneslandet tjänst i samma utsträckning, exempelvis inom sjukvården. Friheten från värnpliktsövningar medför annars en privilegieställning, som möjliggör för den, som åtnjuter sådan frihet, att vid befordran med tjänstetidens rätt gå före en jämnårig med motsvarande utbildning, vars tid tagits i anspråk för fullgörande av övningstid och repetitionsmöten.

Riskerna för ofred äro nu så stora att man enligt mångas uppfattning icke bör försumma de möjligheter som kunna förefinnas att för ernående av förbättrad försvarsberedskap tillvaratagas. Om denna uppfattning är riktig borde anledning föreligga att taga under övervägande i vad mån kvinnorna i statstjänst på vissa områden skulle vara särskilt skickade att fylla riksförsvarets behov.

Vid våra sjukvårds- och andra allmänna inrättningar förefinnes för närvarande stor brist på så väl sjuksköterskor som annan personal. Här skulle otvivelaktigt efter inhämtande av nödig utbildning många kvinnor under fortsatt »övningstid» kunna göra god nytta. Den kunskap om sjukvård m. m. som de inhämta kunde vara till gagn i livet. Vid krigsutbrott skulle den vara av ovärderlig betydelse.

Möjligen skulle en rättvisare sakernas ordning även kunna ernås om de, som fullgjort sin värnpliktstjänst, vid statsanställning på olika områden

finge tillgodoräkna sig den tid de sålunda uppoffrat för staten såsom tjänstetid.

En annan möjlig tanke vore om man från de statsanställdas tjänstetid, som icke fullgjort värnpliktsövning, frånräknade viss såsom rättvis beräknad tid. Så skulle man kunna undgå att ge dem handikap före andra, som fullgjort sin värnplikt i fosterlandets tjänst.

I vissa *motioner vid innevarande års riksdag* har ifrågasatts inrättande av en frivillig kvinnlig samhällstjänst. Sålunda har i likalydande motionerna I: 111 av herr Tamm m. fl. och II: 128 av fröken Andersson m. fl. hemställts, att riksdagen i anslutning till vissa i motionen anförda synpunkter ville i skrivelse till Kungl. Maj:t begära utredning och förslag om lämpligaste formen för en statsunderstödd frivillig samhällstjänst för kvinnlig ungdom. I likalydande motionerna I: 183 av herr Ohlin m. fl. samt II: 269 av herrar Nyblom och Barnekow har yrkats, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning rörande formerna och uppgifterna för en frivillig kvinnlig samhällstjänst och rörande dess finansiering under statens medverkan.

Dessa motioner hava behandlats av första kammarens första tillfälliga utskott (utlåtande nr 13) och andra kammarens fjärde tillfälliga utskott (utlåtande nr 7). Utskotten hava i sina utlåtanden i ämnet yttrat, att det i fråga om en frivillig kvinnlig samhällstjänsts betydelse för försvaret redan i motionerna I: 111 och II: 128 understrukits, att problemet här till stor del vore rent militärt och måste lösas oberoende av samhällstjänsten i den mening den i motionen fattats. Det vore också utskottens uppfattning. I den mån medborgarnas och då även kvinnornas tjänster i händelse av krig, krigsfara eller eljest av krig föranledda förhållanden kunde vara behövliga ville utskotten erinra därom, att frågan om tjänsteplikt och därmed sammanhängande spörsmål vore föremål för utredning av särskilda nyligen tillkallade sakkunniga och att inom rikskommissionen utredning påginge angående möjligheterna att på olika områden inom samhällslivet finna ersättning för vid mobilisering uppkommen avgång på personal. Att innan dessa utredningar slutförts begära utredning om frivillig kvinnlig samhällstjänst, vilken åtminstone i väsentliga stycken torde komma att sammanfalla med dessa redan pågående utredningar, syntes utskotten icke påkallat.

På hemställan av utskotten hava riksdagens båda kamrar beslutit, att motionerna i fråga icke skulle föranleda till någon åtgärd.

Med en den 21 september 1938 dagtecknad, *inom rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap upprättad promemoria* har till chefen för socialdepartementet överlämnats utkast till bland annat lag om tjänsteplikt m. m., innefattande bestämmelser om en skyldighet för medborgarna i gemen i åldern 18—70 år att under av krig föranledda utomordentliga förhållanden fullgöra arbete, som utan att vara att hänföra till militär tjänst-

göring är av betydelse för tillgodoseende av krigsmaktens behov eller ock erfordras för folkförsörjningen eller annat ändamål av synnerlig vikt för det allmänna. I promemorian har härom anförts bland annat följande:

I vårt jämförelsevis glest befolkade land är kvinnornas medverkan i det för krigshushållningen erforderliga produktionsarbetet — såväl vid industrien som inom jordbruket — nödvändig icke blott för att ersätta de vid mobiliseringen inkallade männen utan även för att under krigets fortgång möjliggöra uttagandet av större delen av den vapenföra manliga befolkningen till direkt krigstjänst. Den kvinnliga arbetskraften torde dessutom i stor utsträckning behöva tagas i anspråk för sociala ändamål. En garanti måste därvid finnas för att kvinnornas arbetskraft kan tillvaratagas i de för krigsläget behövligaste och för dem lämpligaste sysselsättningarna. Tjänsteplikt synes därför vara lika nödvändig för kvinnor som för män.

Sedermera har chefen för socialdepartementet efter Kungl. Maj:ts den 24 mars 1939 givna bemyndigande utsett vissa sakkunniga för att verkställa utredning rörande behovet av en lagstiftning om tjänsteplikt och därmed sammanhängande spörsmål. De sakkunniga hava antagit benämningen *sakkunniga rörande arbetsmarknadens försvarsberedskap*. En redogörelse för huvudpunkterna i direktiven för de sakkunniga har lämnats i utskottets denna dag avgivna utlåtande nr 39. Till denna redogörelse får utskottet hänvisa.

Frågan om införande av tjänsteplikt för tillgodoseende av luftskyddets behov av personal i fredstid har på senaste tid i olika sammanhang varit föremål för statsmakternas uppmärksamhet. Även härutinnan tillåter sig utskottet att hänvisa till den redogörelse, som lämnats i utskottets nyssnämnda utlåtande.

För närvarande finnas vissa bestämmelser med syfte att inom skäligen gränser bereda den, som undergår värnplikt, skydd mot avbräck i hans civila verksamhet. Sålunda gäller enligt *lagen den 16 oktober 1914 om förbud i vissa fall mot värnpliktigs skiljande från tjänst eller arbete*, att värnpliktig, som är anställd »i annans tjänst eller arbete», ej må skiljas från anställningen i anledning därav, att han har att fullgöra i värnpliktslagen stadgad övning om högst sextio dagar eller mobiliseringsövning, som kan bli föreskriven i särskild lag. Detta stadgande skall dock ej gälla, där den värnpliktige vid anställandet avsiktligt bibragt husbonden eller arbetsgivaren en oriktig uppfattning om sina värnpliktsförhållanden. I lagen är ytterligare föreskrivet, att om värnpliktig lider skada därigenom att, i strid mot de nu återgivna bestämmelserna, husbonde eller arbetsgivare ej fullgör vad honom till följd av den värnpliktiges anställning i hans tjänst eller arbete åligger, husbonden eller arbetsgivaren skall utgiva ersättning. Avtal, som strider mot lagens bestämmelser, är ogillt.

En liknande grundsats har kommit till uttryck även i *vissa föreskrifter rörande studerande vid universitet och högskolor*. Sålunda innehåller § 11 i Kungl. Maj:ts stadga angående filosofiska examina den 1 november 1907 bestämmelsen, att om studerande undergått värnpliktsövningar eller fullgjort annan militär tjänstgöring, dessförinnan avlagda tentamina härvid skola beräknas vara avlagda så många dagar senare som detta studiehinder tillförlitligen styrkes hava varat. Motsvarande stadganden finnas i de av universitetskanslern fastställda studieplanerna inom de teologiska och juridiska fakulteterna.

I detta sammanhang må erinras, att *1937 års riksdag* i anledning av tre motioner (II: 269, II: 272 och II: 353) i skrivelse till Kungl. Maj:t anhöll, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning beträffande frågan huruvida och i vad mån värnpliktig tillkommande rätt att efter fullgjord värnpliktsövning återfå sin anställning kunde utsträckas att gälla även för det fall, att övningens längd överstiger sextio dagar, ävensom rörande därmed sammanhängande spörsmål, samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kunde föranleda. I sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 10) i ämnet uttalade andra lagutskottet bland annat, att vissa skäl talade för att i lag fastslå vad som redan då i annan ordning gällde beträffande vissa studerande.

Utredning rörande de spörsmål, som åsyftas i riksdagens nyssnämnda skrivelse, har sedermera igångsatts inom justitiedepartementet.

I *avlöningsreglementet den 22 juni 1921 (nr 451) för befattningshavare vid statsdepartement och vissa andra verk, tillhörande den civila statsförvaltningen*, stadgas såsom ett av villkoren för tjänstemans uppflyttning till högre löneklass, att han under minst fyra femtedelar av den tjänstetid, som erfordras för vinnande av uppflyttning, skall hava bestritt sin egen eller på grund av förordnande annan statens tjänst eller fullgjort annat offentligt uppdrag, dock att härvid icke skall föras honom till last bland annat den tid, han åtnjutit ledighet för fullgörande av honom åliggande militär tjänstgöring (10 § 3 mom.). Vidare gäller, att om den, som från icke-ordinarie befattning vinner befordran till ordinarie tjänst, innehar sådan anställning i statens tjänst, som i avseende å tjänstgöringens art och omfattning finnes svara mot, vara jämförbar med eller högre än den ifrågavarande ordinarie tjänsten, så må för bestämmandet av hans begynnelselön i denna tjänst och sedermera för hans uppflyttning till högre löneklass tillgodoräknas honom den tid utöver tre år, under vilken han efter fyllda 18 år i en följd innehafvt dylik anställning.

Likartade bestämmelser finnas även i andra nu gällande avlöningsreglementen.

I *civila avlöningsreglementet den 4 januari 1939 (nr 8)*, som träder i kraft den 1 juli 1939, föreskrives såsom ett av villkoren för tjänstemans uppflytt-

ning till högre löneklass, att han under minst fyra femtedelar av den tid, som erfordras för vinnande av uppflyttning, bestritt sin egen eller på grund av förordnande annan statens tjänst, dock att härvid såsom tjänstetid skall räknas bland annat tid, under vilken han är inkallad till värnpliktstjänstgöring (7 § och 13 § 2 mom.). De nya bestämmelserna om lönetursberäkning vid befordran m. m. (8 §) innebära, att de för närvarande gällande reglerna angående tillgodoräkning av föregående tjänstetid för placering i löneklass vid icke ordinarie tjänstemans övergång till ordinarie befattning eller vid ordinarie tjänstemans befordran till högre ordinarie tjänst avföras ur lönesystemet och ersättas med en vidgad tillämpning av de s. k. sneddningsreglerna. Dessa innebära i huvudsak, att en tjänsteman, som från tjänst inom viss lönegrad befordras till tjänst inom högre lönegrad med gemensamma eller angränsande löneklasser, i den nya tjänsten överhoppas eller sneddar förbi de löneklasser, han tillhört eller beräknas hava tillhört i den lägre befattningen, och omedelbart erhåller lön enligt närmast högre löneklass samt därjämte för bestämmande av tidpunkt för löneklassuppflyttning i den nya tjänsten tillgodoföres den tid intill tre år, varunder han i den lägre tjänsten tillhört eller beräknas hava tillhört löneklassen närmast under den, till vilken han vid tillträdet till den högre tjänsten skall hänföras.

I några särskilda fall finnas bestämmelser om rätt att vid anställning inom ett civilt verksamhetsområde såsom tjänstetid tillgodoräkna sig viss värnpliktstjänstgöring. Sålunda gäller enligt ett *kungl. brev den 9 maj 1919 till medicinalstyrelsen*, att vid fråga om befordran på läkarbanan rätt till tjänstårsberäkning må åtnjutas för den tid, värnpliktig medicine kandidat fullgjort honom åliggande fackutbildning och facktjänstgöring. Ett annat *kungl. brev av samma dag* innehåller motsvarande bestämmelser beträffande farmacie kandidater. I ett *kungl. brev den 13 juni 1919* stadgas, att rätt att vid befordran räkna tjänstår lika med läsveterinär må åtnjutas för den tid värnpliktig examinerad veterinär fullgjort honom åliggande fackutbildning och facktjänstgöring. Annan utbildning och tjänstgöring än nyss sagts får däremot ej tillgodoräknas vederbörande. Om alltså en värnpliktig av någon av nyssnämnda kategorier uttages till utbildning i vanlig ordning, sker beträffande honom intet tillgodoräkande.

Beträffande dem, som inneha eller innehaft fast anställning såsom manskap vid försvarsväsendet och därvid undergått befälsutbildning, gälla vissa bestämmelser, som i detta sammanhang kunna vara av intresse. Genom ett *cirkulär den 11 september 1936 (nr 505) till statsmyndigheterna angående beredande av civilanställning åt visst militärmanuskap* har Kungl. Maj:t meddelat bestämmelser innebärande bland annat, att vid tillsättande av statlig civil befattning liksom vid förordnande av vikarie å dylik befattning eller anställande av extra personal visst företräde skall beredas sökande tillhörande nyssnämnda kategori. Beträffande statens järnvägar har genom

ett kungl. brev den 9 december 1938 i viss utsträckning medgivits undantag från berörda bestämmelser.

Vidare innehåller ett den 28 maj 1937 utfärdat cirkulär till statsmyndigheterna bestämmelser angående rätt i vissa fall för extra ordinarie befattningshavare att tillgodoräkna tid för militär anställning. Den, som innehaft fast anställning såsom manskap och därvid undergått underbefälsutbildning, må vid tillträddandet av extra ordinarie tjänst i högst 5 lönegraden enligt den i 6 § kungörelsen den 15 juni 1935 (nr 398) med avlöningsbestämmelser för icke-ordinarie befattningshavare vid kommunikationsverken intagna löneplanen eller däremot svarande lönegrad vid annat nyreglerat verk tillgodoräknas den tid utöver tre år, under vilken han efter fyllda 18 år i en följd innehaft den militära anställningen. Anställningen skall anses hava innehafts i en följd, även om avbrott av sammanlagt högst tre månader förekommit mellan olika anställningsperioder; dock må tid för dylikt avbrott icke inräknas i anställningstiden. I ovannämnda tid av tre år inbegripes det år, som enligt gällande avlöningsbestämmelser skall avdragas vid tillgodoräkning av förutvarande anställningstid. Är fråga om extra ordinarie befattning i högre lönegrad än i punkt 1 sägs, må i gällande avlöningsbestämmelser medgivet tillgodoräkning av föregående likvärdig anställning i statens tjänst äga rum utan hinder av sådant avbrott.

Utskottet. I den föreliggande motionen har i första hand hemställts, att det måtte tagas under överbägande, i vad mån kvinnorna i statstjänst kunna vara särskilt skickade att på vissa områden fylla riksförsvarets behov. Motionärerna synas närmast hava avsett att på denna väg fylla personalbristen vid sjukvårds- och andra allmänna inrättningar.

Såsom framgår av den ovan lämnade redogörelsen har det ifrågasatts att i fall av behov med stöd av en lagstiftning om tjänsteplikt taga bl. a. kvinnornas arbetskraft i anspråk för vissa allmänna ändamål. Fortsatt utredning om behovet av en sådan lagstiftning jämte åtskilliga därmed sammanhängande spörsmål pågår för närvarande. Det i motionen berörda spörsmålet om tillgodogörande av kvinnors arbetskraft för försvarsändamål är således i ett större sammanhang föremål för de sakkunnigas uppmärksamhet. Beaktas böra även de åtgärder i syfte att underlätta ett sådant tillgodogörande, som under den senaste tiden på frivillighetens väg vidtagits.

Motionärerna hava vidare påyrkat utredning om åvägabringande av en sådan ordning, att den, som icke fullgjort värnpliktstjänst, icke i statens tjänst erhåller ett försteg i förhållande till i övrigt likställd, som fullgjort denna skyldighet.

Av vad ovan anförts framgår, att statsmakterna på olika sätt sökt motverka de olägenheter, som kunna vara förenade med fullgörandet av värnplikt. Härvid har givetvis en avvägning mellan vissa mot varandra stridande intressen måst äga rum. Föreskrifter om tillgodoräkning i det all-

männas tjänst av fullgjord värnpliktstjänstgöring hava i vissa fall meddelats, ehuru endast i begränsad omfattning. Huruvida ett dylikt tillgodoräknande bör kunna ske i mera vidsträckt omfattning är ett spörsmål av ömtålig natur. Ett tillmötesgående av kraven på den antydda utvidgningen skulle kunna inverka på anställningsvillkoren även för anställda i enskild tjänst.

I det läge, vari hithörande spörsmål för närvarande befinna sig, har utskottet icke funnit skäl föreslå riksdagen att i anledning av förevarande motion göra någon framställning till Kungl. Maj:t. Utskottet får därför hemställa,

att motionen II: 221 icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 30 maj 1939.

På andra lagutskottets vägnar:

DAVID NORMAN.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *Norman*, *Linder**, *Hagman*, *Löfvander**, *Linnér*, *Knut Petersson**, *Sten* och *Wistrand*;

från andra kammaren: fröken *Hesselgren*, herrar *Olovson* i Västerås, *Molander*, *Sandström*, *Hermansson* i Norrköping, *Gardell** och *Hansson* i Örebro samt fröken *Andersson*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.
